

Зростання обсягу польових досліджень археологічних пам'яток на Україні загально-відоме. Роль краєзнавчих музеїв у цьому процесі теж досить значна. Велике накопичення польової документації в архівах наукових та культурно-просвітніх закладів ускладнює використання їх вченими внаслідок обмеженої можливості знайомства з цими даними. Тож раціональним виходом з даної ситуації є широка публікація нових матеріалів та їх науковий аналіз. Подібним виданням став вихід у світ збірника наукових праць, присвяченого 100-річчю Полтавського краєзнавчого музею, що вийшов з друку минулого року в Полтаві. За останнє десятиріччя це, певно, перший такий збірник серед видань краєзнавчих музеїв України.

Збірник містить 10 статей різного наукового гатунку співробітників як музею, так і інших наукових закладів.

У нарисі О. Б. Супруненка вперше зібрані дані про археологічні дослідження Полтавського краєзнавчого музею за 100 років його існування. З неабияким інтересом читаються рядки історії археологічних досліджень співробітників музею В. М. Щербаківського, М. Я. Рудинського, О. К. Тахтая та ін. Нарис дає досить повне уявлення про минулі і сучасні польові дослідження музею, його зміст може бути використаний як гарний довідковий матеріал, необхідний для проведення досліджень в Полтавській області. Шкода, що в нарисі немає карти досліджень музеєм археологічних пам'яток Полтавщини, від цього він би тільки виграв.

Досить цікаві публікації розкопок курганів. Так, Л. М. Лугова та Ю. О. Шиллов розповідають про дослідження михайликівського кургану ранньозрубного часу. Ця пам'ятка відноситься до так званих «довгих курганів», відомих в Степу на півдні ще з більш давнього часу. Досить складна стратиграфія насипів кургану (їх шість), та більш-менш чітке ув'язування поховань з досипками насипу являє собою значний внесок у справу досліджень курганів взагалі і зокрема курганів доби пізньої бронзи.

У кургані простежені залишки процесу поховального обряду, пов'язаного з вогнем. Обпалення поверхні насипу досить рідкісне явище, ця ознака може складати специфіку місцевого поховального звичаю за доби бронзи. Додамо, що цей курган найбільш північно-західний серед курганів ранньозрубного часу.

Суттєвим доповненням до попередньої публікації є замітка О. П. Журавльова з даними визначення остеологічного матеріалу, зібраного в похованнях михайлівського кургану, що має бути при кожній з подібних публікацій, але, на жаль, не завжди робиться навіть в солідних наукових виданнях.

І. С. Мельникова опублікувала в збірнику дані про розкопки двох курганів біля с. Мушта Решетилівського району та с. Кириленки Кременчуцького району. Обидва кургани належать до ямного часу. В одному з них зафіксовано катакомбне поховання, що для даної території досить рідкісне явище і тому може мати неабияке значення для вирішення питань про розповсюдження пам'яток цієї культури. Шкода, що при дослідженні цього поховання не вдалось зафіксувати устрій поховальної споруди: ні катакомби, ні підбою. Навіть кістки ніг померлого не збереглися і тому не можна чітко уявити його положення. Лише присутність горщика дає автору можливість віднести це поховання до катакомбної культури, хоча в даному випадку цього трохи замало.

І. М. Кулатова опублікувала матеріали скіфського жіночого поховання IV століття до н. е. з курганного могильника біля с. Олєфірщина, де були знайдені досить цінні імпортні речі. В цілому, весь комплекс знахідок встановлює верхню дату всього могильника, що налічує 31 курган.

У збірнику І. В. Бовкун публікує кам'яну мотику, знайдену ще у 30-і роки. Це перше знаряддя такого типу відоме на Полтавщині. Шкода лише, що така знахідка пролежала майже невідомою понад 60 років, коли культурний шар, що, можливо, міг бути на місці, де її знайшли, навряд чи уцілів. Але все одно, район, де ця мотика була знайдена, зараз потребує щільної уваги з боку археологів.

Кілька статей збірника присвячені дослідженням поселень. Так, В. В. Приймак

подає матеріали охоронних розкопок поселення останньої чверті I тис. н. е. у верхів'ях Ворскли. Отримані матеріали, вважає автор, дозволяють віднести цю місцевість до району формування сіверянської спільності. Ці дані також збагачують відомості про пам'ятки лізьного етапу роменської культури. Автор робить висновок про те, що характер розміщення пам'яток роменської культури, мабуть, відображає племінну структуру сіверянського союзу. Однак висновок цей у статті нічим не аргументується. Слід зауважити деяку недбалість в подачі ілюстрацій до цієї публікації: жодна з них не має позначень позицій малюнків, про які йдеться в тексті, тому читачу важко орієнтуватися в них.

Стаття О. В. Сухобокова та С. П. Юренка присвячена аналізу керамічного комплексу Опішнянського городища другої половини VIII ст. н. е., що зберігається в Полтавському музеї. Проведений аналіз дозволив авторам віднести Опішнянське городище до пам'яток з проміжним станом між волинцевською та роменською культурами в межах другої половини VIII ст. н. е. Цей досить аргументований висновок приміряє існуючі суттєві розбіжності щодо відносної хронологічної та культурної інтерпретації цього городища.

В. О. Мокляк ввів до наукового обігу матеріали розвідок з Новосанжарського району в Нижньому Поворсклі.

Дуже цікавою видається стаття Ю. Ю. Моргунова про функціональне призначення прикордонних городищ Південно-Східної Русі. Порівняння площ городищ виявило основу типології укріплень та висвітило чітку систему захисту руських земель від кочовиків. Наявність чергування щільних груп городищ, обмежених широкими лакунами, на думку автора, свідчить про їх різне функціональне призначення. У праці є досить виразна карта розміщення укріплень досліджуваної території, графи зв'язків городищ та їх хронологічна таблиця. Все це значно поліпшує сприйняття тексту читачем та, що найбільш цінно, робить висновки автора обгрунтованішими.

Ю. Ю. Моргунов відзначив, що нерівномірність дослідження укріплень заважає робити узагальнюючі висновки щодо реконструкції всієї системи оборони загалом. Але розглядання великої кількості городищ водночас дещо полегшує це завдання. Висновок автора дуже важливий в методичному плані. Дійсно, заглиблення в окремі риси об'єкту дослідження відводить дослідника від сприйняття його в цілому. Тому нарівні з такого роду дослідженнями варто проводити і більш узагальнюючі, що потребують широкого обсягу матеріалів, у даному випадку городищ. Автор слушно скористався подібною можливістю і отримав гарний результат.

Таким чином, рецензований збірник містить в собі не тільки публікації досліджень нових археологічних пам'яток, але й аналітичні наукові праці. Дане видання — добрий приклад для інших краєзнавчих музеїв України. Хочеться вірити, що вони не забаряться і стануть випускати подібні збірники, та не тільки у зв'язку з багаторічними ювілеями, а постійно і регулярно, що і стане найкращими звітами про діяльність археологів-дослідників того чи іншого краю.

М. О. РИЧКОВ

Одержано 23.01.91